

З архівів Національного центру Довженка

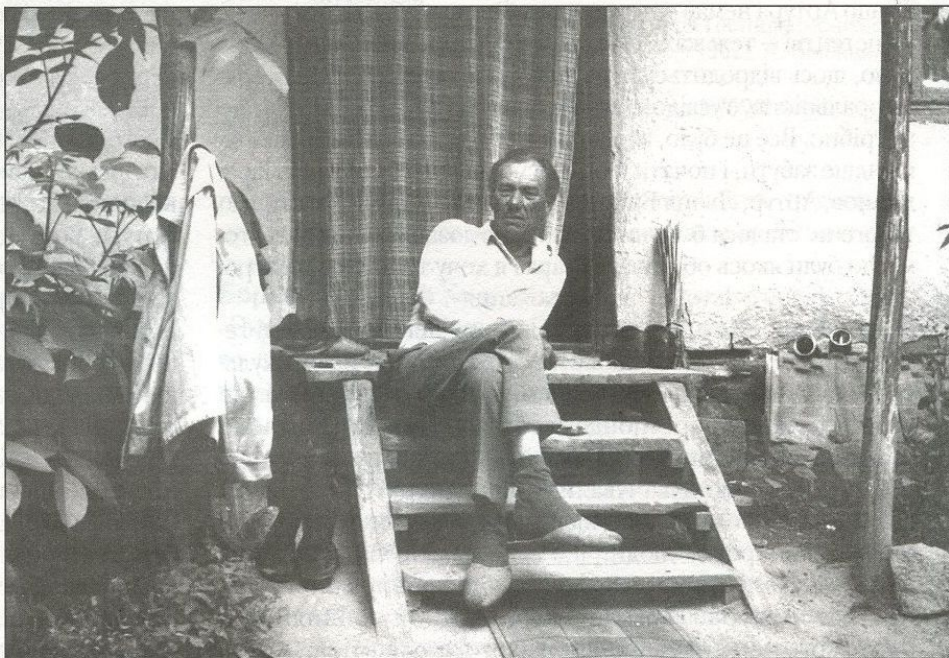
Вечір спогадів, присвячений творчості заслуженого діяча мистецтв України, кінорежисера і педагога Артура Йосиповича Войтецького. 23 січня 2004, Будинок кіно.

Фонозапис Петра Яровенка до друку підготувала Світлана Петренко.

ВІН ОСВЯТИВ ЛЮБОВ

СПОГАДИ ПРО АРТУРА ВОЙТЕЦЬКОГО

Лариса Кадочникова: Нас небагато. Звісно, дуже шкода. Але ті, хто прийшов зараз на цей вечір, дійсно не могли не прийти. Я думаю, що душа Артура зараз з нами і він усміхається нам усім, говорить: «Дякую, що ви прийшли». Я часто ходжу до церкви і завжди ставлю свічки за маму, батька, яких уже немає серед нас, за геніального Сергія Параджанова й за Артура з його чеховською душею. Я прочитала у Юрського так: «Хто ж така інтелігентна людина?» І він сам відповідає: «Візьміть фотографію Чехова й подивіться, і ви побачите. Обличчя Чехова — це і є інтелігентна людина». І я подумала, що цю якість, це визначення можна застосувати до Артура. До його пронизливих очей, до дивовижного обличчя зі зморшками неймовірно порядного, чесного й совісного чоловіка. Мені здається, ця людина мала фантастичне відчуття міри. Його картини — це настільки унікальне відчуття міри, якого майже не буває у режисера. Одного разу, коли я була за кордоном, я їхала з одним чиновником з Москви. І він мені каже: «Ви знаєте, Ларисо, я нещодавно бачив картину вашої студії — режисер Артур Войтецький. Картина називається «З нудьги». Я кажу: «Так, є така картина». Він: «Ви знаєте, ця картина геніальна». Я кажу: «Так, справді геніальна. Вона має облетіти увесь світ й отримати багато премій. Її необхідно розкрутити». Але вона не була розкручена, й вона не полетіла по світу. Вона залишилася тут лежати. Її рідко показують. Артура я завжди соромилася за його проникливі очі, і коли він приходив до нас у гості, я завжди розуміла, що необхідно говорити тільки правду цій людині. Я розуміла, що ніколи не буду зніматися у нього, у нього інші актори — я не його актриса, актриса поетичного кіно. І ось одного разу я почула, що Артур починає знімати за Чеховим «Про кохання». Природно, навіть у голову не прийшло, що мене можуть запросити. І раптом лунає дзвінок зі студії, Артур запрошує до групи. Я прийшла, страшенно хвилювалася, сиділа схвильована, нервувалася. І він мені чесно сказав: «Я хотів узяти українку. Українки нема, вона просто зайнята, вона знімається в іншому фільмі. А мені потрібно зараз знімати. І я хочу спробувати тебе». Проби пройшли пристойно, почалися зйомки. Ми поїхали до маленького містечка Шаргород, під Вінницею. Там було небагато дійових осіб:

■ Артур Войтецький на порозі своєї хати в селі Сутиски на Вінниччині.

Льоня Бакштаєв та інші. З Артуром я відчула себе так спокійно! Ось починається зйомка, ми тільки розбираємо епізод, і раптом я відчуваю себе так, ніби за спиною стоїть батько, спокійний, який мене безтямно любить. І я відчула себе впевнено. Все ж таки я більше театральна актриса, хоча дуже багато знімалася в кіно. І це щастя — доторк з якимось дивовижно м'яким, точним режисером, уважним, люблячим. Якщо він запросив актрису, він має дати їй повну свободу. Леонід Бакштаєв на сцені грав тільки соціальних героїв. І коли його взяли, я сумнівалася, що він зможе зіграти чеховського героя. Коли я побачила перші кадри, крупні плани Льоні, я була вражена! Його трагічні очі, сумні. Вражаючі чеховські очі. Слава Езепов (до речі, у виставі «Насмішкуют мое щастя», він грає Чехова). Він не знав, що Артура немає. Вже 10 років немає з нами Артура. Я згадую останню знімальну сцену, ось це освідчення у коханні. Вже кінець. Родина переїздить до іншого міста. Вони розлучаються. І ось це освідчення у коханні вже немолодих людей. Вони прекрасно розуміють, що вже ніколи не побачаться. Це було так складно. До того ж, коли знімали, було холодно. Десь зняли якийсь вагон. Приїхали туди. Артур нас закрив у маленькій

кімнатці, ввімкнув музику, сказав: «Не знаю, робіть що хочете, розмовляйте, але зрозумійте: ця сцена вирішує все». Ми з Льонею сиділи, дивилися одне на одного. Взагалі, музика давала нам настрій. А в цей час уже готували об'єкт і світло було вже поставлене. І ми прийшли. Артур каже: «Давайте швиденько, швиденько!» Текст розкидали, не стали навіть репетирувати. Я сіла в куток. Льоня забіг до вагона, і раптом звучить музика. Дивовижний циганський романс взагалі все перевернув усередині. Я навіть не розумію, що зі мною було. Я кинулася до Льоні, Льоня кинувся до мене. Ми ридали, ми плакали, щось таке казали одне одному — закохані слова, що закінчується наше життя. І я озирнулася, закінчився дубль, всі також плакали. Але Артур каже: «Треба ще дубль зробити, бо може бути брак». І так три-чотири рази. Звісно, перший дубль неможливо було повторити. Він був неймовірним. І дійсно, цей перший дубль все вирішив.

Те, що Артура немає — це жахливо. Те, що відбувається у кіно, у мистецтві — теж жах. Таке враження, що кінець світу. Можливо, щось відродиться, я не знаю. Але страшна катастрофа з моральністю, з усвідомленням того, що зроблене нікому не потрібно. Все це було, але це минуло, і його потрібно якнайшвидше забути, і почати шоу. Звісно, якщо б були живі Параджанов, Артур, Льоня Биков, мені здається, ніколи зі студією такого не сталося б. Вони б ніколи не дозволили, мабуть, тому що були якось об'єднані. І зараз я хочу тихо заспівати романс із фільму «Історія одного кохання».

Борис Савченко, режисер: Нас розчленили на різні території. Це трагедія у нашому суспільстві, в нашій культурі. Коли пару років тому в нас був вечір спогадів, був ще живий власний кореспондент газети «Правда» Михайло Одинець, що підписався під фейлетоном, в якому Артура Войтецького звинувачували у перевитраті коштів по фільму. Це було зроблено навмисно. У фейлетоні не були вказані конкретні люди, що відповідали за кошторис фільму. І тому було зрозуміло, що це спрямовано проти Артура. Артура сьогодні називають сумлінням українського кіно, сумлінням нашого суспільства. Артур Войтецький це заслужив своїм життям, своїм мовчазним протистоянням, своїм непомітним подвигом. Я хочу надати слово людині, яка раніше за нас усіх познайомилася з Артуром на одній з перших його картин, працюючи другим режисером.

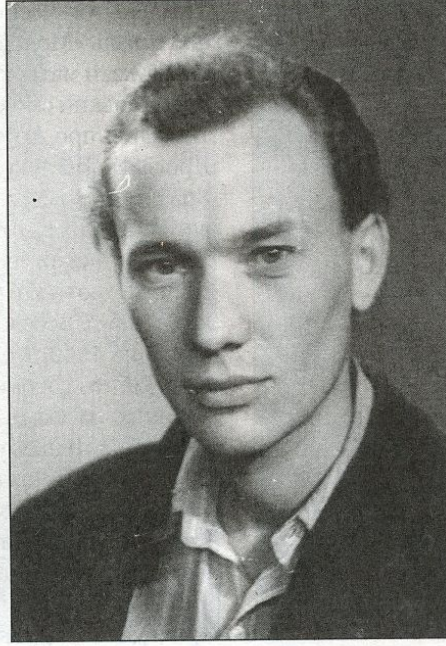
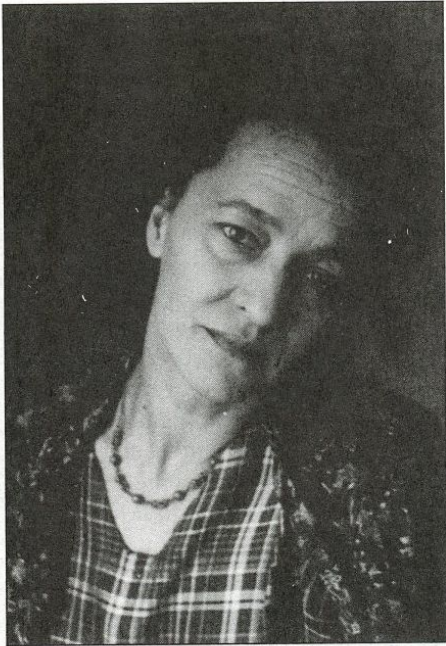
Володимир Луговський, режисер: Артур Войтецький з Євгеном Онопрієнком (вони були сусіди) писали удвох сценарій фільму «Катя-Катюша» (комедія про людей Донецького краю, 1960 — прим. редакції). Ну, нарешті, добили вони цей сценарій, готувались до затвердження. Все пройшло прекрасно цього разу. Був 1958 рік. Почали збирати акторів. Вже писався режисерський сценарій. Поїхали у Ленінград з Артуром. Там зустрічалися з Дороніною. Ну, то окрема історія. Приїжджаємо з Ленінграда, раптом Артур каже: «Ти знаєш, я зустрів Гришу Ліфшиця і він проситься на картину». У нас було так: не працюєш 11 місяців після завершення фільму, потім — відпустка і далі без грошей, нічого не платять. У Григорія Ліфшиця цей ліміт вичерпався. А в нього двоє дітей. От він і підійшов до Артура. А вони дружили. Треба виручити, треба! Приходить Гриша Ліфшиць, все нормально. Він «сидить» там збоку. Ми вирішуємо ті проблеми, які в нас уже назріли. І раптом голос збоку: «А мені здається так». І — ще. А потім настійливіше, потім іще. А потім Гриша каже: «А мені це не подобається». І пішло-поїхало. Пішла сварка між

Войтецьким і Гришею. Дійшло до дирекції. Ліфшиць пішов до директора і сказав: «Я з ним працювати не буду». Директор ставить до відома міністра. Треба якось вирішити. А міністром був педагог Чабаненко. Який тут вибір! Григорій Йосипович — учень Ейзенштейна! А Войтецький взагалі театральний режисер, що він може? А Ліфшиць зможе. І Войтецького знімають з картини. Залишається Ліфшиць.

А перед цією картиною Войтецький працював другим режисером у картині «Триста років тому». Він одружився, там знімалася його перша дружина, яка потім поїхала до Москви. Артур теж спробував, але він там, у Москві, ніде зачепитися не міг, і залишився без сім'ї, без картини, без нічого. Я продовжувати не буду. Доля Войтецького, звичайно, трагічна!

Ярослав Лупій, Одеса: Дивлюся маленькі уривки фільмів нашого вчителя. Ось воно справжнє, конкретне, некрикливе, без зайвих нашарувань. Це справжня гра, це дивна гра, це зовсім інше життя — воно і національне, й інтернаціональне, воно всяке... Воно, як голос землі, звідки воно береться, я не знаю. Я сьогодні дивлюся фільм про Войтецького і розумію, що він нас цьому вчив, як передати знання. Сьогодні ми можемо зайти в Інтернет і навчитися режисурі, акторській майстерності. Ми можемо що завгодно собі там виловити і стати професіоналами. Ми граємо в це життя. В Артура Войтецького воно є. Подивіться сцени в кожному фільмі і ви зрозумієте, що там душа народу. Там і Україна, там і поклик предків, там якісь давні, супердавні євреї, що прийшли і відійшли. Оце все, оця вся атмосфера, вона дзвенить, вона в кадрі. Не сюжет: прийшов-відійшов, зламав, щось нове побудував і зрадив. Я пам'ятаю всі ті уроки режисури. Наш урок режисури починався з пісні. Артур Йосипович казав: «Співай сьогодні ти». Були випадки, коли хтось починав співати гімн Радянського Союзу. Там усі непритомні, бо яка асоціація може виникнути після гімну. Всяке бувало. Народні пісні — всі закривали очі, всі слухали. Починали розповідати новели, сюжети. Вони були зв'язані, вони були незв'язані, це був ескіз. Як це можна назвати, але це виробляло і національне ставлення, і образ — все разом. Все, що вимагає режисер. Я не знаю, чи було в ньому щось чеховське, він був сам по собі. Щось у нього від Віктора Астаф'єва. Я Астаф'єва добре знаю, знімав його в 1981 році. Пам'ятаю всі ці розмови. Артур говорив, що студія Довженка і треба знімати так, як Довженко. А щоб знімати так, як Довженко, треба вчитися століття. Якщо знімають так, як Довженко, то це не Довженко. Сьогодні знімають, як Кіра Муратова, але це не Кіра Муратова. Це зовсім інше. Історія знову повторюється. Параджанов — давайте знімати під Параджанова. От бачите, Артур сам по собі, окремо стоїть. Він казав: «Ніколи не йдіть на компроміс. Будьте тихіше, будьте непомітними. Не треба залізати на самі верхи, важко потім падать». Він був таким, і оце найцінніше, що Артур Йосипович нам передав. Ми це знаємо. Ми це цінуємо і пам'ятаємо. Просто зараз з плином часу воно дорожчає.

Борис Савченко, режисер: Юрій Герасимович Ілленко дуже багато зробив для Артура Йосиповича, він просто йому тоді підставив плече, що було небезпечно в той час. Але я за декілька таких порухів душі Юрія Герасимовича дуже поважаю. Я хотів би зараз надати слово операторові, який виріс з Артуром Йосиповичем Войтецьким, якого ми всі знаємо, любимо, знаємо його професійний рівень. Фільм «З нудьги» Артур Войтецький зробив з оператором Башкатовим — його вивчають в Лодзинській кіношколі як взірць естетики. Я не

■ Мати Артура — Лідія Пантелеймонівна Войтецька (1903 — 1982), м. Вінниця.

■ Артур Войтецький у молоді роки.

знаю майстернішого оператора, який міг би так зняти портрети, як знімає Валерій Іванович Башкатов.

Валерій Башкатов: Коли Артур взяв мене оператором, я був студентом третього курсу. Артур був режисером зображально освіченим, що сьогодні рідко буває. Він вимагав єдиного зображального вирішення фільму. На фільмі «З нудьги» я потягнув на статистику, там одна-єдина панорама. І він на це пішов. Ну що ще. Шкода, звісно. Лариса правильно сказала, немає зараз таких людей. Я дуже радий, мені пощастило, що я працював з Артуром Войтецьким.

Борис Савченко: Я хочу надати слово Олександру Петровичу Кучерявому, редактору. Зауважу: дай Боже, щоб хтось так любив нашу Україну, як любив її Артур, хоч розмовляв він тільки російською мовою.

Олександр Кучерявий: Ми думали, що всі безсмертні. Шкода, що ми не записували те, як він читав літературний сценарій. Він іноді казав: «Прийди. Я буду читати літературний сценарій». Як він його читав! Можливо, редактор такому талановитому режисеру не дуже потрібний, але, певно, редактор потрібен для якоїсь перевірки або для того, щоб визначити якусь асоціацію, визначити якісь фантазії режисерські... Казали, що він жорсткий. Так, він ставився до кіно фанатично. Я завжди мав бути напоготові, знати всіх акторів. Він просить: запропонуй мені, порадь. Я пам'ятаю, у фільмі за Чеховим Войтецький запросив прибалтійського актора, який розмовляв з акцентом, а він мав зіграти пана, який спився. Фільм був змонтований; потрібно було тонувати. А там така сцена, де актор плаче. І цей актор стояв і витирив сльози. І Артура це вразило! Він сказав: «Що ж робити? Я хочу, щоб він озвучував. Зроби щось, щоб він озвучував. Я не можу допустити, щоб актор, який так зіграв роль, і не озвучив її». П'ять днів я чив цього актора російської мови. У п'ятницю о другій годині приходимо на тонування. Я кажу: «Думаю, він зможе». Артур як послухав, дуже радів. Така була любов до акторів, вони відчували його надзвичайну музичальність і надзвичайну вимогливість. Це була творча людина. Я дуже щасливий, що в моєму житті була така нагода. Це були щасливі роки праці з цією людиною. Ще я хочу сказати, що давало йому насагу. Це — Вінниччина. Земля, де він на-

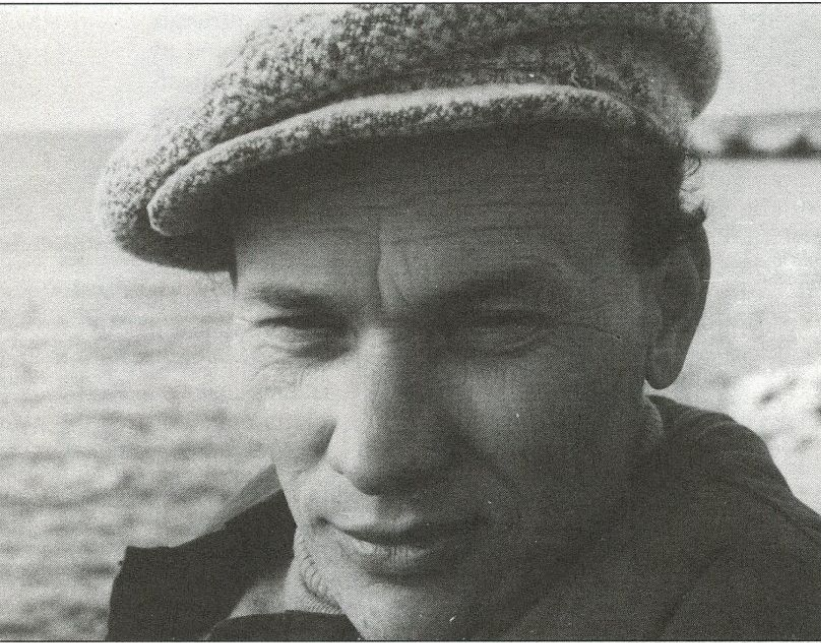
родився. Коли він прихворів, температура була, то лікар йому сказала (вона була землячка): «Ви поїдьте на Вінниччину, і у вас все пройде».

Борис Савченко: Хочу сказати добре слово про об'єднання «Екран» у Москві. Воно робило неймовірні кульбіти для того, щоб Артур Йосипович ставив фільми, коли в Україні йому не давали працювати. І тому він свої останні картини зробив в об'єднанні «Екран». Величезне спасибі Тетяні Василівні Івановій, Тамарі Георгіївній Огородниковій за те, що вони допомагали йому, оберігали і для нас продовжили його творче життя. А зараз слово режисеру Вілену Новаку.

Вілен Новак, Одеса: Артур Йосипович розмовляв російською, але я можу засвідчити, що «Пливе туман ярмом» він співав українською. Ну звісно, ми всі щасливі, що якийсь час, якусь часточку життя ми провели разом з Артуром. Тут Лариса говорила про його велику інтелігентність. Він був зітканий з тієї ж матерії, як і ми всі. Але якось по-іншому, якийсь зв'язок інший. Ніхто не зрозуміє. У нього завжди була якась своя таємниця, таємничість, і це велике досягнення людини. Я б продовжив: якщо інтелігентність — це Войтецький, інтелект — це Войтецький, розум — це Войтецький, лють — це Войтецький, справедливість — це також Войтецький. Вражаюча чутливість, почуття переважали у ньому. Знаєте, це той випадок, коли ми за життя його називали великою літери!» У моєму житті за останні десятиліття відбулися трагічні події. Пішли найближчі і рідні люди. Одним з них був Артур Войтецький.

Борис Савченко: Звукооператор, який завжди працював і любив працювати з Артуром Войтецьким. Вони один одного розуміли.

Юрій Лавриненко: Про Артура Йосиповича можна говорити багато, можна нічого не говорити. Він все сказав своїми фільмами. Він зняв прекрасні, майстерно зроблені і тонкі фільми. Він один з небагатьох режисерів, які звук ставили на рівних з усіма іншими зображальними засобами кіномистецтва. Бо кіно — це синтез. У нього завжди була присутня драматургія слова. Як з ним було працювати? Складно і легко. Складно, бо він ставив високо планку, а щоб її подо-

■ Режисер Артур Войтецький на зйомках фільму «Десь є син». 1961.

лати, необхідно було багато зусиль і витрат — нервових, емоційних. А легко, бо ми були співмірні. Наші погляди, відчуття були схожими. Ми багато чим ділилися і знаходили взаєморозуміння.

Борис Савченко: Едуард Головня, однокурсник Артура Войтецького.

Едуард Головня, режисер: В Артура, знаєте, була дуже буйна, дуже весела вдача. Ця людина навколо себе збирала людей, у нього була така весела аура. У нас в інституті була гандбольна команда. Тоді гандбол входив у моду. Склад був непоганий — Костя Степанков, Родіон Єфименко, Саша Липковський, Коля Бабич, Аркадій Косинський. І якийсь під час гри Аркадій Косинський кинув таку фразу: «Артуся, пас!» І ця фраза стала називною. Вже потім, не тільки на гандбольному майданчику, але і взагалі в інституті, коли від Артура щось було потрібно, лунала ця фраза: «Артуся, пас!» І всім ставало весело. Навколо Артура весь час з'являлися якісь фрази, що ставали називними. Ось, наприклад, Лариса, мабуть, пам'ятає 1968 рік, поїздки до Німеччини. Якимось зайшли до магазину. Хтось знав німецьку гірше, хтось краще. Звернулися до продавця, Артур і каже: «Шрайген зі бітте». І потім, коли хотіли когось підколоти, казали: «Шрайген зі бітте». Я можу наводити багато таких прикладів, тому що я був з Артуром у різних ситуаціях, у поїздках.

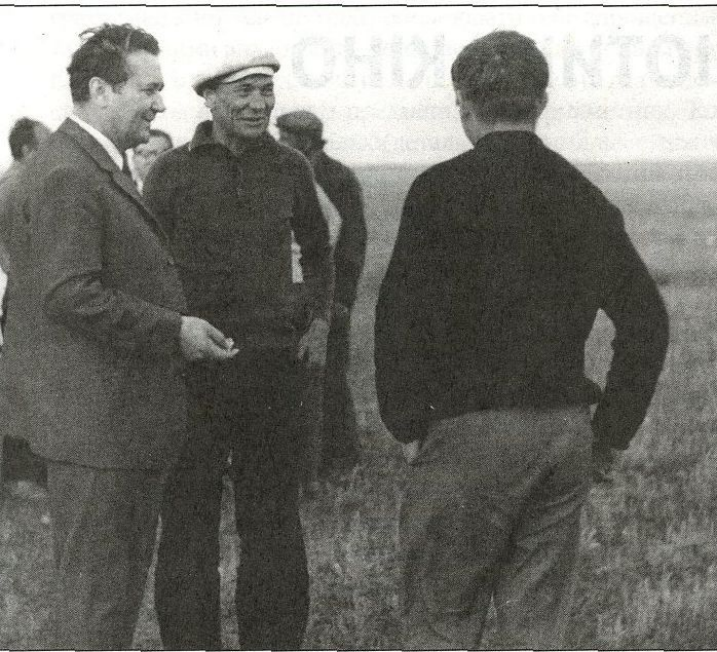
Артур легко закохувався. Еллочка Бурова — перша дружина, студентка. Ніжна, мила жінка, дуже шкода, що вони розлучилися. Її запросили до Москви, а він не захотів їхати до Москви, і вони розлучилися. Лена Добронравова, згадайте, яка пара була. А з Ритою, з якою їздили до Німеччини?! Він дуже подобався жінкам. І слава Богу, на здоров'я. Останні роки, коли я перестав знімати кіно, коли студія «Київнаукфільм» загинула остаточно і безповоротно, мене пригріло телебачення. І знайшов я себе не як режисер, а як журналіст. Роблю рубрику «Що було, то було» про наше минуле. І вишкрябую в архівах рідкісні кадри не тільки про кіношників, а взагалі. До речі, про кіношників. Яка цікава деталь! В архіві дівчата записують тільки ті прізвища в картки, які є у титрах. Ну звідки їм знати, що на екрані в цьому кадрі є Артур Войтецький?

Тиждень тому мені потрапив до рук сюжет про перший кінофестиваль «Молодість». Там є Льоня Осика, і є Артур. Я почав шукати матеріали про нього. Я, до речі, зробив про нього маленький сюжет. Я зібрав багато кадрів. Збереглося багато кадрів про Артура, про Ларису, про Вілена Новака, про Ярослава. Всі такі молоді. Тільки-тільки почали працювати. Знаючи всіх вас, я по крихтах збираю матеріал. Який Артур веселий у цих кадрах! Хоча життя у нього було не з легких, на жодному кадрі немає сумного обличчя. Скрізь у нього усмішка трохи хитрувата й весела. Мені здається, що саме таким він був. Веселою і життєрадісною людиною.

Віктор Гресь, режисер: Зверніть увагу: портрет завжди дуже багато говорить. Є обличчя, за якими стоїть крапка, є обличчя, за якими стоїть кома. За Артуром завжди стоїть трикрапка. В цьому обличчі є таємниця. Мені здається, в цьому і полягає художник. Ось як за Параджановим лишилося, за його обличчям лишилося щось, чого ніколи не досягнути. Я думаю, якщо б Артур зняв тільки одну картину «З нудьги», він все одно лишився б у кінематографі.

Мені пощастило. Студія Довженка заманувала. Цвіркунов приїжджав у ВДК і відбирав для студії найкращих. А потім два роки йдеш, йдеш і кожного разу віриш, що завтра відбудеться. Ідуть роки і, вибачте, нічого не відбувається. Артур мав унікальний голос. Навіть якщо його немає, то навпроти у кабінеті іде таке рокотання, його голос. І потім з'являється його обличчя. Ось такі зазвичай у розвідці служать. Ну таке, що, здавалося б, не запам'ятовується. Не режисерське. У нагові, коли з'являлися Віктор Іванов з одного боку, а Параджанов з іншого — це йшла режисюра. Коли я вперше побачив Войтецького, я не знав, що це режисер. Я йому дуже вдячний. У нього була дивовижна довірливість, він любив неймовірно. Я його попросив: «Артур, дай мені у «З нудьги» зробити вагон, підкреслити те, що там відбувається за вікнами». Мені здається, що поїзд — це як частина світу. Вся та частина Росії, яку ніхто не бачить. В цій пустелі на мить перед людьми, що сумують, раптом миттєво з'являється потяг. І кожен дивиться, і кожен сподівається рано чи пізно вирватися з цього місця, і все минає. І вони лишаються у своєму закритому, сумному і дивовижному світі. Кожний по-своєму бачив цей світ. Як побачив Войтецький — це був унікальний світ. І друге, що мене вразило. Друга картина за Чеховим. У цій картині я побачив Ларису не тільки у красі, а я побачив щось з того нездійсненого. Чому б нам не запропонувати Спілді кінематографістів зробити фестиваль чеховських фільмів. І я просто впевнений, що в Росії не знають цей фільм. Картина не застаріла. Старіють ті фільми, де немає трьох крапок. Іноді з сумом думаєш: «А може, і добре, що вони пішли». Чомусь наша преса інколи як засяде на одних прізвищах. Чомусь рідко згадується Артур Войтецький, і Костя Єршов та інші. Мені здається, можна видати зараз книгу «Забуті часи». Ще така деталь. Іноді я думаю: «Якщо б не прийшов міністр Олененко?» Він і Артура врятував, і мене. Знаєте, мене запускали формально. І останнє. Войтецький очолив «Дебют». Неймовірно були картини. Для Войтецького не було дітей начальників.

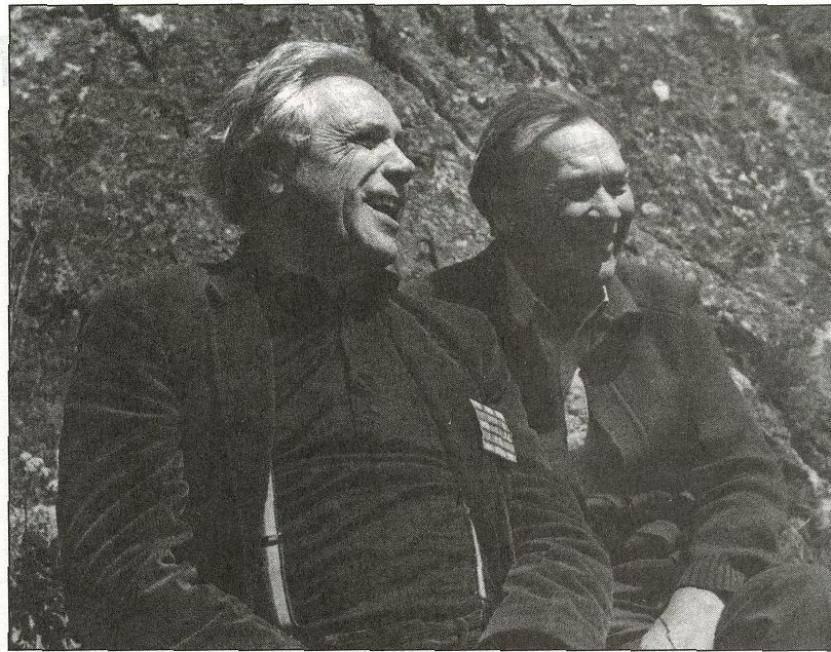
Борис Савченко: Не знаю, як склалася б моя доля, якби не Артур Войтецький. Так вийшло, що я надіслав свої роботи, документи, поговорив по телефону, можна вчитися з третього курсу, можна з осені починати. А дев'ятого вересня у мене двійня одразу. І ніякої Москви. Дружина без роботи у Києві, я без роботи у Києві. Щастя привалило, але розпорядитися

■ О. Гончар, А. Войтецький, В. Башкатов на зйомках фільму «Тронка». Режисер А. Войтецький. 1971.

ним неможливо. Ходив, я ходив. Осика каже: «Артур Войтецький веде курс, ти звернися до нього». А як звернутися, якщо ми весь час на «ти». Я підходжу: «Артур, я хочу ризикнути, пройти у режисуру. Ти ведеш курс. Герасимов сказав, що можна, що він мене бере на свій курс». А Герасимов взагалі зарахував мене до інституту. Я — студент ВДКУ 3-го курсу режисерського факультету. Герасимов каже: «Давай так. Ти там будеш вчитися, а прийжджатимеш здавати нам, оскільки у тебе троє дітей і тобі не можна покинути їх». Я цю модель якось не уявляв у моральному плані. Як це я буду вчитися цілий рік на курсі, а потім складати Герасимову іспит? Тут отримувати, а там показувати. Ну що робити, кожного вечора вертаюся додому, там повно пелюшок, до ранку перу. І я пішов на курси. І знаєте, я був вражений. Який це був моральний урок! Взяти людину, яка не має нічого, окрім свого вразливого «Я». Я прийшов у кінці семестру, п'ятого семестру третього курсу. І чесно кажучи, я завжди сидів на заняттях і весь час відсторонювався. Він дійсно був загадковою людиною, яка ніколи не розкривала все, що думає. Але виявляється, він думав буквально про все. Ось ця глобальна режисюра всього процесу, навіть власного життя. У нього завжди все було у вузликах пов'язано. У нього ніколи не було підкреслено — наш курс. У нього ніколи не було ніяких улюбленців. Ані улюбленців, ані навпаки. Були всі абсолютно рівні. Над одним він більше жартував, над іншими менше. Завжди була усмішка. Я ще раз кажу цій людині: «Велике, велике спасибі!» Я хочу надати слово Сергію Сібелю, актору, а тоді воротарю гандбольної команди Київського театрального інституту. Коли ми прийшли, Артур уже був дорослою людиною, дорослим художником.

Сергій Сібель: Познайомився я з ним раніше за інших. Справа в тім, що перша дружина Артура була коханою дівчиною мого двоюрідного брата Віктора. На Чоколовці, у школі № 9 вона навчалася, і брат мій вчився там само. І потім, коли ми познайомилися, я був на весіллі з Еллою Бурвою, і в хаті Елли. Я навіть не знаю, як Артур тоді потра-

■ В. Астаф'єв, А. Войтецький на виборі природи до фільму «Десять гримить війна». Травень 1988, м. Красноярськ.

пив на Чоколовку. Оскільки я був воротарем команди з гандболу в інституті, Артур був саме тим, хто давав мені паси на удар. Справа в тому, що удар у мене інколи не виходив. Артур казав: «Спробуй ще раз». До речі, у його першій дипломній роботі я був також зайнятий. Він тоді знімав з Яшею Бузилеком маленький епізод. Знімалися Інна Єрмоленко і я в цьому епізоді. До речі, біля озера нашої кіностудії. Тоді ще не було «Довгоносиків» і не було «Академіків». Було озеро, була природа, було все дуже добре! А потім я знявся у трьох картинах, де він був співрежисером. Перший фільм «Летючий корабель» знімали навесні у Вінниці. Потім «Стежки доріжки» з Олегом Борисовим. Завжди його слово було вирішальним. Навіть коли мене не хотіли затверджувати на «Це було навесні»: Євгенія Опалова грала головного лікаря у цьому фільмі, а я хірурга. До речі, фільм теж вийшов досить теплий і непоганий. На жаль, так склалася доля, не вийшла наша зустріч у подальших його фільмах. Але це була справді дуже сердечна людина.

Борис Савченко: А зараз слово нашому старості курсу. Він завжди нас вів, заводив і потім виводив. Василю, будь ласка, свій спогад. Отже, Василь Максимович Кравчук.

Василь Кравчук, режисёр: Я скажу про зраду. Я в нього вчився, але не пішов у кіно, яке він приніс у моє життя, — з прицілом на Довженківську студію. Правильно кажуть — у кожного своя доля. Життєва дорога завела мене в Антарктиду. Там я з нашими хлопцями був гостем англійців. Привезли газети. Ми випили з цими англійцями. Я був п'яний, але ніколи в житті не було так, щоб я протверезів за десять секунд. Я читаю фейлетон «Раки для дурня». Ви всі про цю статтю знаєте, читали. Я зрозумів, що він у біді. Я хотів зробити все, щоб його побачити. Потім дізнався від жінок-кіношників, що він у Тульчині в якомусь селі. Про зраду. Я називаю зрадою те, що я вийшов зі свого курсу, на якому я був старостою, і пішов у науково-популярне кіно. Там було простіше, може, цікавіше. Оце моя зрада. Якби я був з вами, на студії Довженка, її не розвалили б.